

AZERBAJYAN'DA MOLLA NESREDDİN LETİFELERİNİN NEŞRİ VE TETGİGİ TARİHİNDEN

Seyfeddin EYVAZOV*

Azerbaycan'da Molla Nesreddin adına isnad edilmiş letifeler, yahud ve orta şergde Nesreddin Hoca, yahud Hoca Nesreddin'in adı, ünvanı ile meşhurdur. Be'zi ölkelerde, o cümleden Azerbaycan'da Molla Nesreddin'i tarihi şahsiyyet hesap etmir, tekce Onun letifeleri ile kifayetlenirlerse, gardaş Türkiye'de bu iş biraz başga cürdür. Türkiye'de Nesreddin Hoca'nın adı ile bağlı letifelerin hem çapı, hem de tetgigi çoh derinliklere gedip çahr.

Her bir ölkede, be'zen bir letife şeheri, yahud mezeli bir kehd olur. Azerbaycan'da Şeki/Nuha, Bolgaristan'da Gabrovo olduğu kimi, Türkiye'de de bele mekan, yegin ki, Akşehir'dir. Bu şehrin talehini ağardan бага bir sebep de ar: Burada Türk tetgigatçılarının tesdik etdiyine göre Nesreddin Hoca'nın gebri, ziyaretgah olan türbesi vardır. Her ilin noyabr ayında Akşehir'de büyük bir yumor bayramı keçirilir. Doğum ve ölüm tarihleri de müeyyenleşdirilmiş bu yumor filosofu 605.ci hicri/1208.ci ilde Akşehir'de vefat etmişdir.

Azerbaycan ohucusunda Türk tetgigatçılarının Nesreddin Hoca haggında yürütdükleri fikirler, mülahizeler bare-sinde müeyyen genaet behş me'lumatlar vardır. O da me'lumdur ki, Övliya Çelebi, İbrahim Haggı Konyalı, Prof. Fuad Köprülü, Şükrü Kurgan, Sivrihisar müftüsü Hasan Efendi, İsmail Hami Danişmend, Bursalı Tahir ve b. Nesreddin Hoca'nı tarihi şahsiyyet hesap etmişler. Lakin ele Türkiye'nin özünde de Ho-

ca'nın tarihi şahsiyyet çerçivesinden kenara çıhdığı ile rızalaşanlar var.

Hoca Nesreddin haggında fikir söyleyenlerin çohu Onun yahud ve orta şergin büyük letife ustası olduğunu geyd etmekle yanaşı, tarihi esaslandırmaların bir gisminde anahronizm olduğunu genaetine gelmişler. Azerbaycan'da Behlül Danende ve Molla Nesreddin letifeleri çoh geniş yayılmışdır. Bu bir hegigetdir ki, letifelerin tümümiyetle, şerg halgaları içerisinde yayılması prosesi baş vermiş, fikir, dil ehlag, medeniyyet ve s. yahınlığı müştarekkiye sebep olmuşdur. Bir sıra letife kitablarının "Kelile ve Dimne" "Tabusnâme" ve s. ayrı ayrı tarihi şahsiyyet ve ediblerin de letifelerin yayılması ve inkişafına reyac vermesi fikri ile rızalaşmaq lazım gelir.

Azerbaycan millî metbuat tarihi çoh da uzağa getmediyinden 1906.cı ilden başlayaraq "Debistan" ve "Mekteb" jurnallarında külli mikdarda letifeler çap edildiyini görürük. Letifelerin ayrıca kitab kimi çap edilmesi ve hemin dövre düşür. Eli Abbas Müznib Bakı'da Orucovlar Çaphanası'nda "Molla Nesreddin Mezhekesini" 1906.cı ilden başlayaraq dalbadal bir il çap edir. Bu istigametde ilk tedgigat Henefi Zeynallı'ya mehsusdur. O, Eli Abbas Müznib'in topladığı "Molla Nesreddin Mezhekeleri"ne mügeddime ve tertib yazmagla 1927.ci ilde çap etdirir. Bu kitab evvelki eşrlerden öz tertebe prensipi, hecmi, yeniden işlenmesi ve didaktik mezmunu e'tibarile ferglenir. Bundan sonra hemin işi, sözün hekiki me'nasında daha yüksek seviyede, elmi prinsipler esasında meşhur

* Akat Y. Memmedeliyev Adına Nahçıvan Devlet Üniversitesi Azerbaycan Dilçiliyi Kefedrasının Müellimi

folklorşünas, filologya elmleri doktoru, Profesör Memmedhüseyn Tehmasib devam etdirir. Eger Memmedhüseyn Tehmasib'den fergli olarag, mühtelif müelliflerin 1956.ci ilden sonra / Y. Memmedov, G. Memmedli, B. Hüseyinov, H. Gasımov / neşr etdirdikler letifeler, hemçinin Mollan Nesrednin letifeleri ile rastlaşırıgşa, O, elmi ekspedisiyalar zamanı toplandığı ve 'arhiv metairalları esasında yeniden işleyerek tertib ittiyi, Azərbaycan Respublikası Elimler Akademiyasının Nizamı Adına Edebiyyat ve Dil İnstitutunun / Hazırkı Nizamı adına Edebiyyat İnstitutunun / şifahi halg edebiyatı şö'besi tarafından bir neçe defa burahılan "Molla Nesreddin Letifeleri" kitablarının esas tetgigatcısına çevrilir / Azərbaycan CCR EA Neşireyyatı, 1956, 1958, 1959, Yazıçı Neşriyyat, 1978, Moskva, 1962 / Eslinde letife janrı mövzusunda M.H. Tehmasib'in ilk kitabları 1939-1940.cı illerde çıhmışdır. Get-gede derc ettirdiyi kitabları tekmlleşdiren tetgigatçı 1956.cı ilde 400:e yahın Azərbaycan halg letifelerini özünde birleşdiren üçüncü ve daha mükemmel kitabını hazırlayıb ohucuların ihtiyarına vermişdir. Bu neşrde letifeler hırda başlıklar altında toplanmışdı. / "Göye niye Dırmaşırsan?" "Beş Yüz Pud Görür de", "Dalı Bundan da Pis gelecek" v.s./

M.H. Tehmasib tertib etdiyi, 1958.ci ilde Rus dilinde Azərbaycan SSR EA neşriyyatı tarafından burahılan "Anektadı Mollı Nasreddina" adlı kitaba mühüm tetgigat ehemmiyeti olan geniş mügeddime yazmış, be'zi letifelerin variantlarını, çetin sözlerin izahını vermişdir. Bu kitabda letifelerin mövzular üzre toplanması diggeti celb edir: "Molla ve dövlet adamları, Molla ve Gazılar, Molla ve Ticaret alemi, Molla evde, Molla dostlar arasında ve s. bu bölgü prensibi Moskva Dövlet bedif edebiyatı neşriyyatı tarafından 1962.ci ilde kütleli tirajlar çap olunmuş "Anektadı Mollı Nasreddina" kitabında da sahlannmışdır.

Azərbaycan edebiyat şünashğı Molla

Nesreddin'i ve mühtelif halgların anlamındaki efendi, hoca/hace/Nesrednin Hoca, Bu adam, Aldar Koca ve s. letife gehramanlarını halg yaradıcılığının ümimileşdirilmiş komik obrazı kimi tedgig etmeşdir. Molla Nesreddin letifelerinin en son mükemmel neşrleri Bakı'da çap edilmiş "Molla Nesreddin Letifeleri" ve 1975.ci ilde Rus dilinde çıhmış "Anektadı Mollı Nasreddina" kitablarıdır. Tetgigi ve mügeddimesi Prof. Tehmasib'in olduğı birinci kitabda altı başlıq altında 303 letife toplanmışdır.

Azərbaycan Respublikası elmler Akademiyası Nizamı Adına Edebiyyat İnstitutunun baş elmi-elçisi, filologiya elmleri namzedi Tehmasib Ferzeliyev'in 1971.ci ilde çap edilmiş "Azərbaycan Halg Letifeleri" ve M.S. Haritanaov'un 1978.ci ilde Maskva'da çap olunmuş "Mnogoliky Nasreddin" / V Knig "Dvadtsat iri Nasreddina" / Tekrar çapı 1992.ci ilde/mühüm edebiyatşünashğ menbeleridir. Buradaca bir mesele hakkında danışmamag olmaz: Eger Ruslar 1830.cu ildən 1930.cu iledek Nesreddin mövzusunun tedgigi ile elagadar olarag yalnız Osmanlı Türk menbelerine müraciat edirdilerse, tahminen, hemin vahtdan sonra onlar Azərbaycan edebiyatşünashğna da bila vasita istinad edirlər. Demeli, bu probleme yanaşma, menbelere müraciat etme ve mövzuya dair fikir söylemek üçün Azərbaycan edebiyatşünashğı da ümumi konteksde dahil olur.

Azərbaycan'da Molla Nesreddin hakkında ilk fikir söyleyen Henefi Zeynalı bu genaete gelmişdir ki, Molla / Hoca / Nesreddin yahın şerg halglarının yaratdığı müşterek obrazdır.

Prof. M.H. Tehmasib ise Bühlül Dandende ile Molla Nesreddin'i mügayise edir ve prototip meselesinde M.A. Sultanov'un fikrine esaslanır. Deyilenlerden bele netice ciharmag olur ki, Molla Nesreddin adı XIII. esr alimi ve mütefekkeri Hace Nesreddin Tusi ile bağılıdır. Bu fikri başga müellifler de mudafie etmişler.

Azerbaycan edebiyatşünaslığı Molla Nesreddin adının sün'i süretde tarihi şehsiyetlerden biri ile bağlanılmasının eleyhine olmuştur. Bu, folklorşünaslığın nezeri prensiplerine zıdd hesab edilmiştir. Hemin letifeler halg dühasının mahsulu hesab edilmiştir. Bugün Molla Nesreddin Azerbaycan'da müdrük bir folklor gehramanı kimi yaşayır. Halg öz ibretamız fikirlerini onun adı ile letifeleştirmişdir. Eger tam elmi fikir yürütmekden söhbet açılırsa, zennimizce, letifelerdeki anahponizm ortadan kaldırılmağa mükemmel çaplara nail olunmalıdır.

Molla, yahud Hoca Nesreddin mövzusu halglarımızın ruhi-me'nevi, dil, bedii gehreman birliyinin remzine çevrilmiştir. Yaşasın beyle birlik, deyirik.

İSTİFADE EDİLMİŞ EDEBİYAT:

1. Azerbaycan-Sovet Ensiklopediyası, III. Cild, s.37, Bak, Molla Nesreddin.
2. Tehmasib Ferzeliyev - Azerbaycan Halg Letifeleri, "Elm" Neşriyyatı, Bakı, 1971, cı il.
3. M.H. Tehmasib- "Mekteb" Jurnalında Folklor Münasibet Meselesi, "Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatına Dair Tedgigler", Y Cild/Kitab/"Elm" Neşriyyatı, Bakı 1977.ci il.s.3-27.
4. Eziz Mirehmedov-Celil Mehmedguluzade Yaradılıcılığında Molla Nesreddin Suretinin Tekamülü, yene orada, s.28.46.
5. Memmed Aslan-"Erzurumun Keliyine Varama..." /Seyehat Çizgileri, Yol Düşünceleri, İşig Neşriyyatı, Bakı 1985.ci il
6. Molla Nesreddin Letifeleri, "Yazıcı" Neşriyyatı-Bakı 1978.ci il
7. Fağif Belliyev - Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatı, Bakı 1970.ci il. s.327-335.

BİZE GELEN KİTAPLAR

Yrd. Doç. Dr. Erman ARTUN "Günümüzde Adana Aşıklık Geleneği (1866-1996) ve Aşık Feyman", Adana 1996 (Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 3) • Yrd. Doç. Dr. Himmet BIRAY - Yrd. Doç. Dr. Mehmet SARI, "İbrahim Bin Edhem Kıssası", Afyon 1996 (Medrese Kitabevi) • Türkiye Cumhuriyeti - (Türkiye Türkçesi: Dr. Ali Duymaz), "Kara Yıldırım", İstanbul 1996 (Ötüken,Yayınevi) • Yrd. Doç. Dr. Ali Duymaz "Nevroz Bey Hikâyesi İnceleme-Metinler", Aydın 1996 (Millî Folklor Yayınları: 5, Halk Edebiyatı: 2) • "İdegey-Tatar Halik Destanı", Kazan 1994, (Tataristan Kitap Neşriyatı) • Gayaz İshakuy, "Zindan", Kazan 1991 (Tataristan Kitap Neşriyatı) • M. Sabri KOZ (Yayına Hazırlayan), "Nesreddin Hoca'ya Armağan", İstanbul 1996 (Oğlak Yayınları) • "Nesreddin Hoca'nın Dünyası", (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Unesco 1996 Nesreddin Hoca Yılı) • Temirpulat Tillaev, "Üzbek Allaları", Taşkent 1994 (Nasaf Neşriyatı) • Töre Nafasov, "Üzbek Nonnomşar", Karşı 1993 (Nasaf Neşriyatı) • Töre Nafasov, "Üzbekistan Toponimlerinin İzahlı Lugatı", Taşkent 1988 • Doç. Dr. Elfinə SİBGATULLINA, "Törekçe Söyleşebilir", Kazan 1995 (Tataristan Kitap Neşriyatı) • "Gabdulla Tukay-Saylanma Eserler", Kazan 1996 (Tataristan Kitap Neşriyatı) • Duralı DOĞAN, "Yozgatlı Aşık Sıtkı Baba", Yozgat 1996 • Nevin AKKAYA, "Gelenek, İnanç ve Toplum", Bahkesir 1996 (Alem Basım-Yayın Yayını), Bahriye ÇERİ, "Türk Romanında Kadın 1923-38 Dönemi", İstanbul 1996 (Simurg Yayını) • Emine CEYLAN, "Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri, Çuvaşça-Türkçe/Çuvaşça Sözlük", Ankara 1996 (Simurg Yayınları, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi) • Ülkü ÇELİK, "Ali Şir Nevayî Leyli vü Mecnun", Ankara 1996 (Türk Dil Kurumu yayını) • Prof. Dr. Maarife HACIYEVA - Şahin KÖKTÜRK - "Gizli Çiçek-Sanat ve Edebiyat Yazıları", Samsun 1996 • Mehmet GÖKÇE, "Horzum Oymağından Gökçeler Tarihleri - Gelenekleri - Görenekleri", Denizli 1996 • Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA, "Aşık Seffil Selimi-Çobanın Can Pınarı", Sivas 1996 • Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA, "Aşık Zakiri" Sivas 1996 • Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Yayına Hazırlayan), Julius KROHN-Kaarle KROHN (Yazarlar) - Gansel İÇÖZ (Çeviren), "Halk Bilimi Yöntemi" Ankara 1996 (Türk Dil Kurumu Yayınları: 651) • Ümit TOKATLI, "Fır Mehmed b. Evrenosb. Nüreddin Zâ'ifi-Kitab-ı Bostan-ı Naşayih", Kayseri 1996 (Erciyes Üniversitesi Yayınları: 91).